

VÖRÖS

ÉHÍNSÉG

ANNE APPLEBAUM

EURÓPA
KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2020

BEVEZETÉS

Az ukránkérdés

Ha meghalok:	<i>Як умру, то поховайте</i>
tágas mezőn vessétek az ágyam	<i>Мене на могили</i>
egy kurgánnak magasában,	<i>Серед стіну широкого</i>
édes Ukrajnámban,	<i>На Україні милій,</i>
hol a füves messzeséget	<i>Щоб лани широкополі,</i>
véges-végig látom	<i>І Дніпро, і кручі</i>
és hallgatom, hogy a Dnyeper	<i>уло видно, було чути,</i>
mint zúg a lapályon.*	<i>Як реве ревучий.</i>

Tarasz Sevcsenko: *Zapovit* (Végrendelet), 1845¹

TERÜLETÉNEK FÖLDRAJZA ÉVSZÁZADOKON át alakította Ukrajna sorsát. A délnyugati határt a Kárpátok hegyvonulata jelölte ki, de az ország északnyugati részének szelíd erdői és mezői nem jelentettek akadályt a támadó hadseregek számára, ahogyan a keleten elterülő tágas, nyílt sztyeppe sem. Ukrajna összes nagyvárosa – Dnyepropetrovszk és Odessza, Donyeck és Harkov, Poltava és Cserkaszi, és természetesen Kijev, az ősi főváros – a Kelet-európai-síkságon fekszik, az ország területének túlnyomó részét kitevő lapos vidéken. Nyikolaj Gogol, aki oroszul író ukrán volt, egy ízben megjegyezte, hogy a Dnyeper folyó Ukrajna közepén folyik keresztül, és medencét alkot. Onnan, „a központból ágazik szét a folyók mindegyike; egyik sem folyik a határ mentén, nem szolgál természetes hátrvonalként, ami elválasztana a szomszédos országoktól”. Ennek a ténynek voltak politikai következményei: „Ha lett volna valamelyik oldalon he-

* Weöres Sándor fordítása.

gyek vagy tenger alkotta természetes határ, az ott megtelepedett emberek a maguk politikai életét élték volna, és külön nemzetet alkottak volna.”²

A természetes határok hiánya megmagyarázza, miért nem sikerült az ukránoknak a huszadik század végéig szuverén ukrán államot létrehozniuk. A középkor végére létezett különálló, szláv gyökerű ukrán nyelv, amely a lengyelrel és az oroszral egyaránt rokonságban állt, pontosan úgy, ahogyan az olasz rokonságban áll a spanyollal és a franciával. Az ukránoknak voltak saját ételeik, saját szokásaik és helyi hagyományaik, saját gazembereik, hőseik és legendáik. Hasonlóan más európai nemzetekéhez, az ukrán identitástudat a tizenharmadik–tizenkilencedik század folyamán markánsabbá vált. Azonban története legnagyobb részében a ma Ukrajnaként ismert terület, hasonlóan Írországhoz vagy Szlovákiához, gyarmat volt, mely más európai szárazföldi birodalmak részét képezte.

Ukrajna – a szó lengyelül és oroszul egyaránt „határvidéket” jelent – a tizenharmadik és a huszadik század között az Orosz Birodalom fennhatósága alatt állt. Előtte ugyanez a terület Lengyelországhoz, pontosabban a Lengyel–Litván Unióhoz tartozott, amely 1569-ben a Litván Nagyhercegségtől örökölte meg. Még korábban az ukrán területek a Kijevi Rusz szívéét alkották, a középkori államét, melyet a kilencedik században hoztak létre szláv törzsek és a viking nemesség, továbbá a térség emlékeztében élő, már-már mitikus királyságét, melyet oroszok, beloruszok és ukránok egyaránt elődjüknek tekintenek.

Sok-sok évszázadon keresztül csatáztak birodalmak hadseregei Ukrajnáért, és olykor mindkét oldalon ukrán ajkú katonák harcoltak a frontvonalon. 1621-ben lengyel huszárok viaskodtak török janicsárokkal a napjainkban Hotin néven ismert ukrainai város feletti ellenőrzésért. 1914-ben az orosz cár csapatai harcoltak az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodójának hadseregével Galíciában. 1941 és 1945 között Hitler seregei küzdöttek Sztálinéival Kijevben, Lvovban, Odesszában és Szevasztopolban.

Az ukrán területek feletti ellenőrzésért vívott harcnak mindig volt intellektuális komponense is. Történészek, írók, újságírók, költők és etnográfusok vitáznak Ukrajna kiterjedéséről és az ukránok természetéről azóta, hogy az európaiak körében eszmecsere kezdődött a nemzet és a nacionalizmus jelentéséről. A lengyelek a kora középkori első kapcsolatfelvételek óta mindig elismerték, hogy az ukránok nyelvi és kulturális szempontból különböznek tőlük, még akkor is, amikor ugyanahhoz az államhoz tartoztak. Sok ukrán, aki a tizenhatodik és a tizenhetedik században lengyel főnemesi címet fogadott el, nem vált római katolikussá,

hanem megmaradt ortodox kereszténynek; az ukrán parasztok a lengyelek által „ruténnek” nevezett nyelvet beszéltek, és minden leírás szerint más szokások, más zene, más ételek dívtak a körükben.

Noha a birodalomépítésük zenitjén kevesebb hajlandóságot mutattak elismerni, a moszkoviták szintén ösztönösen érezték, hogy Ukrajna, amelyet olykor „Dél-Oroszországnak”, vagy „Kis-Oroszországnak” neveztek, más, mint az északabbra eső anyaország. Ivan Dolgorukov herceg, az első orosz utazók egyike írt 1810-ben a pillanatról, amikor a társaival végül belépett „Ukrajna területére. Visszagondoltam (Bogdan) Hmelnyickijre és (Ivan) Mazepára – az ukrán nemzeti mozgalom első vezetőire – és eltűntek a fasorok... mindenütt, kivétel nélkül, vályogkunyhók álltak, és nem akadt semmilyen más hajlék.”³ Mint Szerhij Bilenkij történész észrevételezte, a tizenkilencedik századi oroszok gyakorta ugyanolyan paternalisztikus módon viszonyultak Ukrajnához, mint az észak-európai kortársaik Itáliához. Ukrajna idealizált, alternatív ország volt, primitívebb, egyszersmind autentikusabb, érzelmesebb, költőibb, mint Oroszország.⁴ A lengyelek ugyancsak nosztalgiával viseltettek az ukrán „birtokaik” iránt, jóval az elvesztésük után is, romantikus költemények és regények tárgyává téve őket.

Ámde, még amikor elismerték is a különbségeket, mind a lengyelek, mind az oroszok igyekeztek egyszersmind aláásni vagy tagadni az ukrán nemzet létezését. „Kis-Oroszország története mintegy mellékfolyóként torkollik az orosz történelem főfolyamába – írta Visszarion Belinszkij, a tizenkilencedik századi orosz nacionalizmus vezető teoretikusa. – A kis-oroszországiak mindig is egy törzs voltak, soha nem nép, és még kevésbé állam.”⁵ Az orosz tudósok és hivatalnokok úgy kezelték az ukrán nyelvet, hogy az „az orosz nyelv egy dialektusa, féldialektusa, vagy változata, egyszóval *patois*, amelynek ilyenformán nincs semmiféle joga a független létezésre”.⁶ Az orosz írók nemhivatalosan a köznyelv, vagy a paraszti nyelv jelölésére használták.⁷ A lengyel írók eközben hajlamosak voltak a keleten fekvő területek „ürességét” hangsúlyozni, gyakran jellemezve az ukrán földeket „civilizálatlan határvidékként, ahová ők vittek kultúrát és államformát”.⁸ A lengyelek a *dzikie pola*, azaz „vad mezők” kifejezést használták Kelet-Ukrajna hatalmas területeinek leírására, amely térség a lengyel nemzeti képzeletben nagyjából hasonló szerepet játszott, mint Amerikában a Vadnyugat.⁹

E hozzáállások mögött kemény gazdasági okok húzódtak. Már a görög történész, Hérodotosz is írt Ukrajna híres „fekete földjéről”, a zsíros

talajról, amely a Dnyeper alsó folyásának mentén elterülő medencében különösképpen termékeny: „Schol nem terem jobb gabona, mint ennek a partjain, ahol pedig nem vetnek gabonát, a fű a legpompásabb a világon.”¹⁰ A fekete földes tájegység a jelenkori Ukrajna területének kétharmadát teszi ki – átnyúlva innen Oroszországba és Kazahsztánba, és a viszonylag enyhe éghajlattal együtt minden évben két aratást tesz lehetővé Ukrajnában. A „téli búzát” ősszel vetik, és július–augusztusban aratják; a tavaszi gabonát április–májusban vetik, és október–novemberben takarítják be. Az Ukrajna kivételesen termékeny talaján termesztett gabona hosszú ideje ösztönzőn hat az ambiciózus kereskedőkre. A lengyel kalmárok a középkor végétől szállították az ukrán gabonát északra, a Balti-tenger kereskedelmi útvonalaira. A lengyel fejedelmek és nemesek, mai szóhasználattal, korai vállalkozási zónákat hoztak létre, menességet kínálva az adófizetés és a katonai szolgálat alól a parasztoknak, akik hajlandók voltak az ukrainai földek megművelésére és fejlesztésére.¹¹ A gyarmatosító érvelés mögött gyakran ennek az értékes területnek a birtoklására irányuló vágy lapult: sem a lengyeleknek, sem az oroszoknak nem akaródzott beismerniük, hogy mezőgazdaságuk kenyereskosarának független identitása van.

Mindazonáltal teljesen függetlenül attól, hogy a szomszédai mit gondoltak, különálló és markáns ukrán identitás öltött formát a területeken, amelyek napjainkban a modern Ukrajnát alkotják. Az ebben a térségben élő emberek a középkor végétől kezdődően közös tudattal bírnak a saját kilétükről, önmagukat gyakorta, bár nem mindig, a megszálló idegenekkel szemben határozva meg, akár lengyelek voltak az utóbbiak, akár oroszok. Az oroszokhoz és a beloruszokhoz hasonlóan a Kijevi Rusz királyaiig és királynőiig vezették vissza a történelmüket, és sokuk a nagyszerű keleti szláv civilizáció részének érezte magát. Mások alávettként vagy lázadóként tekintettek önmagukra, kiváltképp csodálattal adózva a zaporozsjei kozákok Bogdan Hmelnyickij vezette nagy felkeléseinek, amelyek a tizenhetedik század elején törtek ki a lengyel uralom ellen, valamint az Ivan Mazepa által a tizennyolcadik század elején az orosz uralom ellen vezetett zendülésnek. Az – önkormányzattal rendelkező, félkatonai közösségekben, a saját belső törvényeik szerint élő – ukrainai kozákok voltak az első ukránok, akik ezt az identitástudatot és a sérelmeiket konkrét politikai cselekvéssé transzformálták, nem szokványos kiváltságokat és valamelyes autonómiát nyerve el a cároktól. Említést érdemel (bizonyos, hogy az orosz és szovjet vezetők későbbi nemzedékei sosem felejtették

el), hogy az ukrainai kozákok csatlakoztak az 1610-ben Moszkva ellen vonuló lengyel sereghez, majd 1618-ban ismét megtették, részt vettek a város ostromában, és hozzájárultak ahhoz, hogy a korszak lengyel–orosz konfliktusa, legalábbis egy időre, Lengyelország számára előnyös véget érjen. Később a cárok, hogy hűséggel szolgálják az Orosz Birodalmat, mind az ukrainai kozákoknak, mind az orosz ajkú doni kozákoknak különleges jogállást biztosítottak, amely lehetővé tette számukra egy részleges identitás megőrzését. A kiváltságaik garantálták, hogy ne lázadjanak. Hmelnyickij és Mazepa azonban nyomot hagytak maguk után a lengyel és orosz emlékezetben, valamint az európai történelemben és irodalomban is. „L’Ukraine a toujours aspiré à être libre” – írta Voltaire, miután Mazepa felkelésének híre eljutott Franciaországba. „Ukraina mindig is szabadságra törekedett.”¹²

A gyarmati uralom évszázadai során Ukrajna különböző régiói különböző vonásokra tettek szert. Kelet-Ukrajna lakói, akik hosszabb ideig éltek orosz uralom alatt, az ukrán oroszhoz kissé közelebb álló változatát beszélték; továbbá nagyobb valószínűséggel voltak orosz ortodox keresztények, tehát a Moszkva által vezetett, bizánci eredetű rítusokat követő hierarchia alárendeltségébe tartoztak. Galícia, továbbá Volhínia és Podólia lakói tovább éltek lengyel, majd Lengyelország tizenharmadik század végi felosztásai után, osztrák–magyar fennhatóság alatt. A nyelv „lengyelesebb” változatát beszélték, és nagyobb eséllyel voltak római vagy görög-katolikusok, amely felekezetek közül az utóbbi az ortodox egyházéhoz hasonló rítusokat használ, de elismeri a római pápa fennhatóságát.

Mivel azonban a határok sokszor változtak a térség hatalmai között, a korábbi orosz és a korábbi lengyel területeket elválasztó határvonal mindkét oldalán éltek, és továbbra is élnek mindkét felekezetbeli emberek. A tizenkilencedik századra, amikor az olaszok, a németek és más európaiak szintén kezdték magukat modern nemzetek tagjaiként azonosítani, Ukrajnában az „ukránáságról” vitatkozók között egyaránt akadtak ortodoxok és katolikusok, valamint „Kelet”- és „Nyugat”-Ukrajnában élők. A nyelvtani és ortográfiai eltérések dacára szerte a térségben a nyelv is egyesítette az ukránokat. Cirill betűket használtak, ami megkülönböztette az ukránt a latin ábécét alkalmazó lengyeltől. (A Habsburgok egy időben megpróbálták kötelezővé tenni a latin írásmódot, de az nem honosodott meg.) A cirill betűs írás ukrán verziója az oroszról is jócskán eltér, egyebek közt abban, hogy több betűt tartalmaz; elég sok a különbség ahhoz, hogy a két nyelv ne kerüljön túl közel egymáshoz.

Az ukrán történelem nagy részében ukránul főleg vidéken beszéltek. Miközben Ukrajna Lengyelország, aztán pedig Oroszország és Ausztria–Magyarország gyarmata volt, Ukrajna nagyvárosai – mint azt Trockij egy ízben észrevételezte – a gyarmati uralom központjaivá, az orosz, a lengyel, vagy a zsidó kultúra szigeteivé váltak az ukrán parasztság tengereiben. A városokat és a vidéket még a huszadik század nagy részében is ilyenformán választotta el egymástól a nyelv: a városi ukránok többsége oroszul, lengyelül vagy jiddisül beszélt, míg az ukrán megmaradt a falun élő ukránok nyelvének. A zsidók, ha nem jiddisül beszéltek, gyakran szívesebben használták az orosz, az állam és a kereskedelem nyelvét. A parasztok a városokat a gazdagsággal, a kapitalizmussal és az „idegen” – főleg orosz – befolyással azonosították. A városi ukránok viszont elmaradottnak és primitívnek tekintették a vidéket.

Ez a megosztottság azt is jelentette, hogy az „ukránosság” szorgalmazása konfliktust generált Ukrajna gyarmatosító uraival, valamint a zsidó *stetl*-ek (kisvárosok, városrészek) lakóival, akik a középkor óta éltek a régi Lengyel–Litván Unió területén. Hmelnickij felkelését tömeges pogrom kísérte, amelynek során zsidók ezreit – talán tízezreit – gyilkolták meg. A tizenkilencedik század elejére az ukránok ritkán tekintették a zsidókat a legfontosabb riválisaiknak – az ukrán költők és írók többnyire az oroszoknak és a lengyeleknek tartogatták a haragjukat –, ám az orosz birodalomra széles körben jellemző antiszemitizmus óhatatlanul kihatott az ukrán–zsidó kapcsolatokra is.

A nyelv és a vidék közötti összefüggés egyszersmind azt is jelentette, hogy az ukrán nemzeti mozgalomnak mindig is erőteljesen „paraszti” jellege volt. Akárcsak Európa más részein, az ukrán nemzeti ébredést vezető értelmiségiek gyakorta a vidék nyelvének és szokásainak újrafelfedezésével kezdtek. Folkloristák és nyelvészek rögzítették az ukrán parasztság művészetét, költészetét és mindennapi beszédét. Bár az iskolákban nem tanították, az ukrán a lázadó, rendszerellenes írók és művészek egy fajtájának választott nyelvévé vált. A hazafias, magánfenntartású vasárnapi iskolákban a tanítása is elkezdődött. Hivatalos szövegekben sosem alkalmazták, de magánlevelezésekben és a költészetben használták a nyelvet. 1814-ben Tarasz Sevcenko, aki alacsony sorban született, és korán elárult, megjelentette a *Kobzar*-t – a szó jelentése: „regös” –, az első igazán színvonalas ukrán versgyűjteményt. Sevcenko költészete a romantikus nacionalizmust és a vidék idealizált képét a társadalmi igazságtalanságok felett érzett haraggal kombinálta, és sok tekintetben megalapozta az elkö-

vetkező argumentációk hangütését. Egyik leghíresebb versében, a *Zapovit*-ban (Végrendelet) azt kérte, hogy a Dnyeper partján temessék el:

Keljetek fel, zúzzátok szét
valamennyi láncot,
zsarnok-vérrel öntözzétek
a szent szabadságot...*

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте...*¹³

A parasztság fontossága egyszersemind azt is jelentette, hogy az ukrán nemzeti ébredés a kezdet kezdetétől szinonim jelentésű volt a lengyel és orosz ajkú kereskedők, földbirtokosok és arisztokraták populista, illetve, későbbi megjelöléssel élve, „baloldali” ellenzékével. Ennek folyománya-ként gyorsan megerősödött, miután II. Sándor cár 1861-ben felszabadította a jobbágságot. A parasztnak adott szabadság lényegében az ukránoknak jelentett szabadságot, lengyel és orosz uraik számára csapással ért fel. Az erősebb ukrán identitás követelése már akkor is egyet jelentett a nagyobb politikai és gazdasági egyenlőség követelésével, amit a birodalmi uralkodó osztály nagyon is jól megértett.

Mivel sosem kötődött állami intézményekhez, az ukrán nemzeti ébredés a legkorábbi időktől kezdődően autonóm önkéntes és jótékonyági szerveződések széles körén keresztül nyert kifejeződést, melyek korai példái voltak annak, amit ma „civil társadalomnak” nevezünk. A jobbágyfelszabadítás után néhány röpke éven keresztül az „ukranofilek” arra ösztönözték a fiatalabb ukránokat, hogy alakítsanak önszervező és önképző csoportokat, szervezzék meg folyóiratok és újságok kiadását, alapítsanak iskolákat és vasárnapi iskolákat, és terjesszék az írástudást a parasztnak között. A nemzeti törekvések az intellektuális szabadságot, a népoktatást, valamint a parasztság felemelkedését szorgalmazó követelésekben nyilvánultak meg. Ebben az értelemben az ukrán nemzeti mozgalomra a legkorábbi időktől fogva hatottak a hasonló nyugati mozgalmak, és a nyugati szocializmus befolyása éppúgy tetten érhető volt benne, mint a nyugati liberalizmusé vagy konzervativizmusé.

Ez a röpke pillanat nem tartott sokáig. Mihelyt kezdett erőre kapni, az ukrán nemzeti mozgalom, más nemzeti mozgalmakkal együtt, a cári Oroszország egységét fenyegető potenciális veszélyforrásnak látszott Moszkva szemében. A grúzokhoz, a csecsenekhez és más csoportokhoz

* Weöres Sándor fordítása.

hasonlóan, akik autonómiát akartak maguknak a birodalmon belül, az ukránok kétségbe vonták az orosz nyelv szupremáciáját és a történelem orosz értelmezését, amely Ukrajnát „Délnyugat-Oroszországgként” írta le, egyszerű, nemzeti identitás nélküli tartományként. Ráadásul azzal is fenyegettek, hogy tovább erősítik a parasztokat egy olyan időszakban, amikor azok máris kezdtek gazdasági hatalomra szert tenni. Egy tehetősebb, írástudó és jobban szervezett ukrán parasztság a politikai jogai bővítését is követelhetette magának.

Az ukrán nyelv első számú célpont volt. Az orosz birodalom első nagyszabású oktatási reformja idején, 1804-ben I. Sándor cár engedélyezte az oroszokon kívül egyes nyelvek használatát az állami iskolában, de az ukránét nem, látszólag abból kiindulva, hogy az nem „nyelv”, hanem inkább nyelvjárás.¹⁴ Az orosz hivatalnokok, akárcsak szovjet utódaik, valójában tökéletesen tisztában voltak e tilalom politikai indíttatásával – amely 1917-ig tartott –, és az ukrán nyelv által a központi kormányzatra jelentett fenyegetéssel. Kijev, Volhínia és Podólia főkormányzója 1881-ben kijelentette, hogy az ukrán nyelv és tankönyvek használata ahhoz vezethetne, hogy a felsőoktatásban is használnák a nyelvet, végül pedig a törvényhozásban, a bíróságokon és a közigazgatásban, ezáltal „számos komplikáció és veszélyes módosulások elé állítva az egységes orosz államot”.¹⁵ Az ukrán nyelv használatának korlátozása gátat szabott a nemzeti mozgalom hatásának. Egyszermind széles körű írástudatlanságot eredményezett. Sok paraszt, akit oroszul tanítottak, tehát olyan nyelven, amit alig értett, nemigen boldogult az iskolában. Egy poltavai tanár a huszadik század elején arról panaszkodott, hogy a tanítványai „gyorsan elfelejtik, amit tanítanak nekik, ha arra kényszerítik őket, hogy oroszul tanuljanak”. Mások arról számoltak be, hogy az ukrán diákok az orosz tanítási nyelvű iskolákban „demoralizálódnak”, megunják az iskolát, és huligánokká válnak.¹⁶ A diszkrimináció ráadásul oroszosításhoz vezetett: mindazok, akik Ukrajnában éltek – zsidók, németek és más nemzeti kisebbségek éppúgy, mint az ukránok –, kénytelenek voltak oroszul beszélni, ha feljebb akartak lépni a társadalmi ranglétrán. Az 1917-es forradalomig a kormányzati állások, az értelmiségi munkakörök és az üzleti megállapodások orosz, nem pedig ukrán iskolázottságot igényeltek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy azok az ukránok, akik politikai, gazdasági, vagy intellektuális téren vinni akarták valamire, kénytelenek voltak oroszul kommunikálni.

Ráadásul az orosz állam, hogy megakadályozza az ukrán nemzeti mozgalom terebélyesedését, a „politikai instabilitást megelőzendő...

mind a civil társadalomtól, mind a politikai testülettől” eltiltotta az ukrán szervezeteket.¹⁷ 1876-ban II. Sándor cár dekrétumot bocsátott ki, törvényen kívül helyezve az ukrán könyveket és folyóiratokat, és betiltva az ukrán nyelv használatát a színházakban, még a zenei librettókban is. Helytelenítette, vagy betiltotta az új önkéntes szerveződések is, és inkább az oroszbarát újságoknak és oroszbarát szerveződéseknek nyújtott támogatást. Az ukrán média és az ukrán civil társadalom iránti heves ellenségességnek, amit később a szovjet állam – még később pedig a poszt-szovjet orosz kormányzat – is magáévá tett, tehát nyilvánvaló előzménye volt a tizenkilencedik század második felében.¹⁸

Az iparosítás súlyosbította az oroszosítás jelentette nyomást is, mivel a gyárépítések kívülállókat vonzottak az ukrán városokba az orosz birodalom más területeiről. 1917-re Kijev lakosságának csak egyötöde beszélt ukránul.¹⁹ A szénlelőhelyek felfedezése és a nehézipar gyors fejlesztése kiváltképp drámai hatással volt Donbaszra, a Kelet-Ukrajna peremén elterülő szénmedencére és iparvidékre. A térség vezető iparosítói elsősorban oroszok voltak, akik közé néhány jeles külföldi vegyült: a Walesből érkezett John Hughes alapította a ma Donyeck néven ismert várost, amely eredetileg az ő tiszteletére a „Juzikva” nevet viselte. A donyecki gyárakban a munka nyelve az orosz lett. Gyakran került sor konfliktusokra az orosz és az ukrán munkások között, amelyek időnként „a késharcok legvadabb formáihoz” és elkeseredett verekedésekhez vezettek.²⁰

A birodalom határának túloldalán fekvő Galíciában, az Osztrák–Magyar Monarchia kevert, ukrán–lengyel lakosságú tartományában a nemzeti mozgalom sokkal kevésbé kényszerült küzdelemre. Az osztrák állam a birodalomban élő ukránoknak sokkal nagyobb autonómiát és szabadságot adott, mint Oroszország, vagy később a Szovjetunió, nem utolsósorban azért, mert az ukránokat a lengyelek (osztrák nézőpontból hasznos) vetélytársainak tekintették. 1868-ban ukrán hazafiak Lvovban létrehozták a Proszvitát, egy kulturális társaságot, amelynek végül sok tucat filiáléja lett szerte az országban. 1899-től az Ukrán Nemzeti Demokrata Párt szabadon működött Galíciában is, és választott képviselőket küldött a bécsi parlamentbe. Az egyik ukrán önszegélyező társaság hajdani székháza napjainkig egyike a legimpozánsabb lvovi épületeknek. A fúziós építészet látványos példajaként stilizált ukrán népi díszítéseket elegyít egy *Jugendstil* homlokzatba, Bécs és Galícia tökéletes hibridjét teremtve meg.

De még az orosz birodalmon belül is, az 1917-es forradalom előtti évek sok pozitívumot hoztak az ukránok számára. Az ukrán parasztság lel-

kesen részt vett a huszadik század elején a cári Oroszország modernizációjában. Ám az első világháború felé vezető években gyorsan zajlott az öntudatra ébredésük, és egyre kevésbé bíztak a cári államban. 1902-ben Oroszországon és Ukrajnán egyaránt parasztfelkelések hulláma söpört végig; a parasztság döntő szerepet játszott az 1905-ös forradalomban is. Az utána következő lázadások a nyugtalanság láncreakcióját indították el, elbizonytalanították II. Miklós cárt, és valamelyes polgári, illetve politikai jogok bevezetését eredményezték Ukrajnában, köztük az ukrán nyelv nyilvános használatához való jogét.²¹

Amikor mind az orosz, mind az osztrák–magyar birodalom összeomlott, az előbbi 1917-ben, az utóbbi 1918-ban, sok ukrán úgy vélte, hogy végre képesek lesznek államot alapítani. A Habsburgok kormányozta területen ez a remény gyorsan szertefoszlott. Egy rövid, ám véres lengyel–ukrán katonai konfliktus után, amely 15 000 ukrán és 10 000 lengyel életbe került, Nyugat-Ukrajna soknemzetiségű területe, beleértve Galíciát, valamint Lvovot, a legfontosabb városát is, a modern Lengyelország részévé vált. Az is maradt 1919-től 1939-ig.

Annak a forradalomnak a következményei, amely 1917 februárjában tört ki Petrográdban, bonyolultabbak voltak. Az orosz birodalom felbomlása folytán a hatalom Kijevben rövid időre a nemzeti mozgalom kezébe került – de egy olyan pillanatban, amikor az ország polgári és katonai vezetésében még senki nem állt készen arra, hogy teljes felelősséggel megragadja. Amikor 1919-ben a Versailles-ban összegyűlt politikusok megrajzolták az új államok határait – köztük a modern Lengyelországot, Ausztriát, Csehszlovákiát és Jugoszláviát –, Ukrajna nem szerepelt a szóban forgó államok között. De azért a pillanat nem veszett el teljesen. Ahogy Richard Pipes írta, Ukrajna függetlenségi nyilatkozata 1918. január 26-án „nem az ukránai országalakulás *dénouement*-jét [végkifejtét] jelölte, hanem inkább annak komoly nyitányát”.²² A függetlenség és a nemzeti identitásról folytatott élénk viták mozgalmas hónapjai örökre megváltoztatták Ukrajnát.